

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТА» НА ФОРМУВАННЯ У НИХ КОМПОНЕНТІВ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ

У статті обґрунтовується необхідність розвинення і вдосконалення базових психофізіологічних показників студентів спеціальності «Технологічна освіта», на яких вибудовуються компоненти їх культури безпеки. Студентам рекомендується пройти курс тренінгів, які у рівній мірі сприяти б якійсь психофізіологічній підготовці компонентів фахової культури, і зокрема досягнення ними найвищого рівня культури безпеки – «людини безпечного типу».

Ключові слова: культура безпеки, студент, тренінг.

Yakym R., Yavir M. The individual characteristics influence of «Technological education» specialization students on their culture safety components formation. The basic physiological indicators' development and improvement of «Technology education» specialization students are justified in the article on which the safety culture components are arranged. Students are recommended to pass the training course that will help their high quality physiological training of professional culture component, and also their achievement of culture safety high level – «safe type man».

Key words: cultural safety, student, training.

Яким Р., Явір М. Влияние индивидуальных особенностей студентов специальности «Технологическая образование» на формирование в них компонентов культуры безопасности. В статье обосновывается необходимость разложения и совершенствование базовых психофизиологических показателей студентов специальности «Технологическое образование», на которых выстраиваются компоненты их культуры безопасности. Студентам рекомендуется пройти курс тренингов, которые в равной степени способствовали бы качественной психо – физиологической подготовке компонентов профессиональной культуры, в частности достижения ими высокого уровня культуры безопасности – «человека безопасного типа».

Ключевые слова: культура безопасности, студент, тренинг.

Постановка проблеми. Сучасність вимагає модернізації та вдосконалення системи підготовки педагогічних кадрів за спеціальністю технологічна освіта. Згідно Національної стратегії розвитку освіти України, такий фахівець покликаний «створювати умови для диференціації навчання, посилення професійної орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів і здібностей» [9]. Широке застосування методу проєктів, індивідуальних творчих, пошукових, дослідних робіт тощо, ставить нові, підвищені вимоги як до професійних, так і індивідуальних психофізіологічних якостей сучасного інженера-педагога, його рівня культури безпеки. Необхідною характеристикою діяльності такого педагога є об'єктивна і обґрунтована готовність до ризику, як це показано Є. Ільїним у відомій праці «Психологія ризику» [4]. Зауважимо, що така готовність є результатом стратегії професійного розвитку вчителя, який передбачає здатність до самоосвіти, самовдосконалення, його самозміни у сторону покращення саморозуміння, життєтворчості. Підготовка такого фахівця є однією з

найскладніших завдань у системі вищої освіти України. Сьогодні значна увага в основному концентрується на питаннях формування рівня знань, компетентності студентів – майбутніх фахівців. Одночасно, питання формування компонентів культури безпеки, незважаючи на свою актуальність, потребують комплексних досліджень.

Аналіз досліджень. За останні роки проблемі культури безпеки студентів вищих навчальних закладів освіти приділяється велика увага в роботах М. Зоріної, Л. Кравченко, О. Шароватової та ін. Зокрема, М. Зоріна [3] виділяє такі структурні компоненти культури безпеки: мотиваційний, когнітивний, технологічний, та креативний. Однак не розглядається питань пов'язаних із практичними аспектами формування цих компонентів у ході підготовки фахівців. І. Немкова [10] визначає компоненти культури безпеки життєдіяльності студентів вищих навчальних закладів: культура, професійна культура, знання, уміння, навички. Вона вказує на проблеми у формуванні запропонованих компонентів і одночасно пропонує оригінальні шляхи модернізації системи освіти.

О. Шароватова виділяє складові елементи культури безпеки життєдіяльності по рівнях [11]: на індивідуальному рівні (світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності і підготовленість людини в галузі безпеки життєдіяльності), на колективному рівні (корпоративні цінності, професійну етику і мораль, підготовленість персоналу у галузі безпеки), на суспільно-державному рівні (традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість усього населення у сфері безпеки життєдіяльності). Однак, не розглядається як саме необхідно формувати ці елементи, чи які особливості такого процесу.

Встановлено [12], що у підготовці майбутніх вчителів технологій важливим є правильне розуміння і усвідомлення ними їх функцій у навчально-виховному процесі в аспекті формування культури безпеки учнів. Також обґрунтована необхідність формування компонентів культури безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців, які можна поділити на рівні: обізнаності, грамотності, культури професійної безпеки, культури безпеки життєдіяльності, ідеології «людини безпеки». Тим не менше, існує необхідність у більш ґрунтовному вивченні чинників, які визначають якість формування засадничих основ на яких вибудовуються виокремлені рівні культури безпеки.

Аналіз літературних джерел присвячених окресленій проблемі виявив, що питання формування компонентів культури безпеки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей вивчені ще недостатньо. Перші кроки у вирішенні проблеми здійснено у роботі Л. Кравченко [7]. Вона виділяє підходи у побудові навчального процесу: системного, діяльнісного, інтегрованого, особистісного, аксіологічного, ціннісного, культурологічного та гуманістичного.

У цілому, серед компонентів культури безпеки студентів спеціальності «Технологічна освіта» можна виділити: психолого-педагогічну компетентність; рівень відповідності індивідуальних, психофізіологічних особливостей особистості вимогам професії вчителя технологій; рівень знань і умінь для забезпечення безпеки; внутрішню вмотивованість до забезпечення безпеки; якості особистості (ціннісні, орієнтації, здібності, погляди, переконання); фізичну, моральну готовність забезпечення культури безпеки; здатність до самоосвіти, самовдосконалення, самооцінки.

Основною проблемою при формуванні культури безпеки є здатність студентів до росту, як у професійному так і у психофізіологічному плані. Безумовно, визначальним є біологічний чинник, який залежить від індивідуальних особливостей людини (вік, стать, сенсомоторика, стан здоров'я та ін.). Все це проявляється у цілому наборі безумовних рефлексів, якими індивід неусвідомлено користується у різних небезпечних

Яким Р., Явір М. Вплив індивідуальних особливостей студентів...

ситуаціях: швидкість зорової та іншої реакції людини, здібність до концентрації уваги, швидкість оцінки обставин, пристосування людини до несподіваних ситуацій тощо. Значну роль відіграє і психофізіологічний фактор, що визначає індивідуальні особливості психічних процесів, зокрема темпераменту.

Зауважимо, що першим, хто ґрунтовно підійшов до взаємозв'язку якостей особистості та її безпеки був М. Котик [6]. Тим не менше, дослідження впливу індивідуальних особливостей на формування компонентів культури безпеки студентів спеціальності «Технологічна освіта» ще зовсім не досліджені.

Незважаючи на те, що вивчення індивідуальних психологічних особливостей студентів має давню історію, але і нині у проблемі темпераменту багато суперечливого і незрозумілого. Згідно класичних уявлень про психологію особистості, властивості темпераменту «впливають на те, як людина встановлює та реалізує свої зв'язки зі світом» [5, 123.]. Ці зв'язки, будучи по суті унікальними, забезпечують рівень освоєння компонентів професійної культури, на що орієнтується вища професійна освіта. Особливості темпераменту впливають на характер активності особистості: на працездатність, пристосовуваність до нових умов, комунікабельність тощо. І тому вони обов'язково мають враховуватися у навчально-виховному процесі. З іншої сторони, індивідуальні рівні якості сенсорно-моторних реакцій, координації рухів є базовими, вихідними показниками у формуванні практичних умінь студентів спеціальності «Технологічна освіта».

Мета статті полягає у висвітленні результаті експериментальних досліджень індивідуальних особливостей темпераменту та сенсорно-моторних реакцій студентів 1-5 курсів ДДПУ ім. І. Франка, що навчаються по спеціальності «Технологічна освіта».

Завданням таких досліджень є виявлення зв'язків між основними індивідуальними психофізіологічними показниками студентів та їх здатністю ефективно засвоювати компоненти культури безпеки у ході набуття практичних навиків із обраного фаху.

Методика дослідження. Для дослідження впливу індивідуальних особливостей на формування компонентів культури безпеки використано класичні методики [1; 2; 8]: опитувальник Г. Айзенка, Ч. Спілберга, тест «Аддікційна орієнтація», тест «Схильність до ризику модифікований для студентів спеціальності «Технологічна освіта», а також тест PEN.

Визначення сенсорно-моторних реакцій здійснено відповідно до рекомендацій сформульованих М. Котиком [6]. Експеримент здійснювали на спеціально сконструйованому та виготовленому обладнанні. Воно включає суматор для фіксації помилок та електронний секундомір для обліку часу при проведенні рукою досліджуваним спеціального контакту вздовж доріжки у вигляді мідного провідника. Провідник виконано із складними зігзагами, що вимагає зосередження уваги та точності в координації рухів, окоміру. Суть експерименту – пройти шлях за найкоротший час та із мінімальною кількістю помилок (дотикань контакту до провідника доріжки). Оцінювання здійснювали за розробленою шкалою (табл. 1).

Таблиця 1. – Шкала оцінювання сенсорно-моторних реакцій

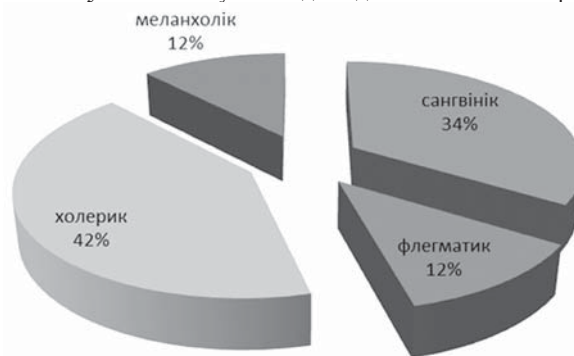
Бал	Умови призначення балів
5	Кожна з п'яти точок (побудованих у координатах час – кількість помилок) розташовані у спадаючій послідовності вкладаються у апроксимуючу лінію.
4	Чотири з п'яти точок (побудованих у координатах час – кількість помилок) розташовані у спадаючій послідовності вкладаються у апроксимуючу лінію.

3	Три з п'яти точок (побудованих у координатах час – кількість помилок) розташовані у спадаючій послідовності вкладаються у апроксимуючу лінію.
2	Дві з п'яти точок (побудованих у координатах час – кількість помилок) розташовані у спадаючій послідовності вкладаються у апроксимуючу лінію.
1	Неможливо провести апроксимуючу лінію, точки розташовані хаотично.

У дослідженні взяли участь більше 50 студентів спеціальності «Технологічна освіта» усіх курсів (від першого до п'ятого). Статистично підпорядковані дані зафіксовано у 50 досліджуваних, по яких здійснено аналіз. Також досліджено більше 30 вчителів, із яких рівно 30 показали достовірні дані по тестах, які були піддані аналізу.

Виклад основного матеріалу. На думку Г. Айзенка, стійкі особистісні риси людини розподіляються по двох основних параметрах: інтроверсія-екстраверсія (спрямованість на свій внутрішній світ або спрямованість назовні) і стабільність-нестабільність (рівень нейротизму). Для діагностики типу темпераменту студентів спеціальності «Технологічна освіта» усіх курсів, використано опитувальник Г. Айзенка. У результаті отримали результати, що ілюструються рис. 1.

Рисунки 1. – Результати дослідження типів темпераменту студентів

Типові екстраверти орієнтовані на світ зовнішніх об'єктів, через що особистісна значущість явищ суб'єктивного світу у них часто є пониженою. Для екстравертів характерними є імпульсивність, ініціативність, гнучкість поведінки, товариськість, соціальна адаптованість. Звичайно вони рухливі, відкриті в емоційних проявах люди з хорошими організаторськими здібностями. Екстраверти, як правило, орієнтуються на зовнішню оцінку, і тому можуть добре складати іспити. Вони прагнуть до нових вражень, поступливі, добре справляються з роботою, що вимагає швидкого прийняття рішень.

Для типових інтровертів характерною є фіксація інтересів особистості на явищах власного суб'єктивного світу, які мають найвищу цінність для них. Інтроверти схильні до самоаналізу, нетовариські, замкнені, часто соціально пасивні. Вони, як правило, більш обережні, охайні, педантичні, краще навчаються, краще справляються з одноманітною роботою. Соціальна адаптація інтровертів часто проходить із ускладненнями.

Правильне використання вчителем позитивних сторін свого темпераменту дасть йому змогу добитись високих результатів у професійній діяльності. Завдяки тренуванню волі та виробленню стійкості характеру, а також знанням і вмінням правильно вибрати стратегію відносин з учнями та колективом, ефективно подати навчальний

Яким Р., Явір М. Вплив індивідуальних особливостей студентів...

матеріал тощо, можна заслужити повагу в учнів і колег та успішно реалізовуватись як фахівець. У цілому, якість такої роботи визначає рівень загальної та фахової культури. Все це вимагає напруженої роботи над собою ще з перших курсів навчання у вузі, а потім продовження самоосвіти і самовиховання.

Зауважимо, що найбільшою проблемою, з якою стикаються як студенти так і вчителі, є тривожність. Відомо, що оптимальний рівень тривожності розглядається як необхідний для ефективного пристосування до реальності (адаптивна реальність). Повна відсутність тривоги перешкоджає нормальній адаптації і заважає продуктивній діяльності. Надмірно високий рівень тривожності розглядається як дезадаптивна реакція, що виявляється у загальній дезорганізації поведінки та діяльності. Оцінка студентом чи вчителем свого стану в цьому відношенні є для нього суттєвим компонентом самоконтролю та самовиховання. Тому вимірювання тривоги, як особистісної якості, є особливо важливим аспектом нашого дослідження. Для цього використано методіку діагностики рівня тривожності Ч. Спілберга. У результаті, серед опитуваних студентів виявлено: 1% не тривожні, 50% – нормальний рівень тривожності, 49% – високий рівень тривожності.

Особистості, що відносяться до категорії високо тривожних, схильні сприймати загрозу своїй самооцінці та життєдіяльності у широкому діапазоні ситуацій та реагувати явно вираженим станом тривожності. Зауважимо, що студенти, які за тестами були оцінені як такі, що мають високий рівень тривожності, не виявляли схильності до тривоги через рівень фахової компетентності та престижу.

Отримані дані з вивчення тривожності студентів різних курсів показують характерну залежність між віком та досліджуваним показником (табл. 2). Студенти перших та других курсів є менш тривожними ніж студенти старших курсів. Зокрема чітко виділяються періоди, які відповідають підготовці фахівців ОКР «Бакалавр» та «Спеціаліст». Очевидно це виявляє деяку невизначеність у майбутньому. Крім цього, у близькості студенти старших курсів бачать наближення кінця безтурботного студентського життя і початок іншого – необхідність знайти роботу по душі та з високою зарплатнею, що досить важко у сучасних умовах. У цілому, вони незадоволені своєю життєвою ситуацією, тим, що їм необхідно конкурувати із фахівцями у пошуку роботи. Також, вони зустрічають проблеми у самореалізації. Незначне зниження показника тривожності у студентів п'ятого курсу очевидно пов'язане із тим, що більшість студентів визначилась із роботою, дехто вже працює, а хтось планує далі вчитися, здобувати ОКР «Магістр».

Таблиця 2. – Порівняння показників тривожності досліджуваних студентів

№	Курс	Показник тривожності
1	I	39,5
2	II	40,5
3	III	42,3
4	IV	51
5	V	48

Порівнюючи отримані показники тривожності студентів із подібними вимірюваннями для вчителів ЗОШ, показують, що вчителі є менш відвертими у відповідях на тести, та мають високий рівень показника тривожності (він у деяких випадках може сягати 60 одиниць). Причому із віком показник тривожності зростає. Додаткові дослідження згідно тесту PEN показали, що вчителі мають середній рівень, як психічної стійкості (8-16 балів), так і конфліктності (5-12 балів). Отримані дані добре узгоджуються із резуль-

татами досліджень тривожності різних вікових груп, а також існуючими положеннями психології особистості, що ґрунтовно описано в [5].

Сьогодні характеризується кризовими явищами у всіх сферах життєдіяльності людини. Маємо: невідповідність системи освіти реаліям соціально-техногенного поступу; контрасти масової культури у якій домінує дегуманізація, втрата моральних цінностей та орієнтирів особистості; кризу духовної складової життєдіяльності та інше. На цьому тлі набуває масовості аддикційна направленість студентської молоді, яка шукає ілюзорний спосіб пристосування до надто складних умов життєдіяльності. Зокрема, Інтернет та кібер-культура орієнтує сучасну людину на віртуальний ілюзорний світ, у якому є маса спокус, а також потужні можливості для реалізації різноманітних проєктів, чому може протистояти виключно цільна і сильна особистість. Такі умови суттєво ускладнюють якісну підготовку високоефективних кадрів, що повинні успішно реалізувати державну політику в сфері освіти. Така орієнтація зупиняє розвиток особистості, а в окремих випадках навіть сприяє деградації. Тому, ще однією проблемою у формуванні безпечних і симетричних зв'язків із світом є стратегія подолання аддикційної орієнтованості студентів. Оскільки студенти багато часу проводять за комп'ютером ми вивчали їх схильність до комп'ютерної аддикції. З цією метою розроблено спеціальний тест-опитувальник, який включає 41 запитання. Щоб оцінити відвертість опитуваного, – на кожне тестове запитання встановлене контрольне запитання. Якщо студент дає 3 неправильні відповіді на контрольні запитання, то вважається, що такий студент відповідав на запитання не щиро і його результат до уваги не брався.

Аналізом отриманих даних встановлено, що:

– Учасники дослідження знаходяться у групі ризику щодо виникнення комп'ютерної аддикції, про це свідчить наявність у них вдома комп'ютера та доступу до мережі Інтернет;

– Студенти надають перевагу пошуку інформації в Інтернеті ніж у бібліотеці, про це свідчить їхня відповідь на запитання: «Якщо є вибір піти в бібліотеку чи знайти інформацію в Інтернеті ти скористаєшся бібліотекою?» 90% опитуваних схильні користуватися Інтернетом, а лише 10% підуть у бібліотеку;

– 55% студентів вважають Інтернет надійним джерелом інформації;

– Більшість студентів визнають, що їм важко відірватися від комп'ютера, а на запитання: «Після тривалого часу проведеного за комп'ютером чи в мережі Інтернет ти маєш бажання продовжити далі», 62% опитуваних зізналися що мають таке бажання.

Все це показує, що сьогодні важливим вектором освіти повинен бути не тільки розвиток і збереження творчих здібностей суб'єкта навчально-виховного процесу, а й формування джерел життєвої енергії, тобто сил прагнення здобути щось, наполегливості у просуванні крок за кроком вперед до кращої позиції в житті. А це можливо тоді, коли у соціумі «запанує врешті решт нова культура життя, плід культури правди й любові», як це сказано в Енцикліці Євангелії життя Святішого Отця Івана Павла II. Важливими є також правильні зразки життєвих позицій, що слугували би відправною точкою для самоорієнтації особистості у виборі власної лінії поведінки відповідно до прогресивних тенденцій розвитку соціуму. Відтак, особливої актуальності в формуванні майбутніх вчителів технологій є розвинення умінь прийняття рішень відповідно до ціннісних, гуманістичних орієнтирів. Це повинна бути людина з новим типом мислення, що може передбачити наслідки прийняття рішення, критично оцінювати можливі ризики і діяти за умов невизначеності.

Наступним етапом у нашому дослідженні було вивчення схильності студентів до ризику. Як відомо, ризик розцінюється як небезпечна умова при якій виконується дія, а

Яким Р., Явір М. Вплив індивідуальних особливостей студентів...

діяльність чиниться в умовах невизначеності. При цьому невизначеність тут може відноситися і до досягнення бажаної мети у даній дії, а також, і до можливості запобігання фізичної небезпеки при її реалізації. Ризик може бути і метою діяльності, наприклад, тоді, коли студент навмисне йде на ризик, тільки для того, щоб переконатися, або показати іншим, що не боїться небезпеки. У подібному випадку ризик стає також і засобом самоутвердження або створення про себе бажаної чи ілюзорної думки. Ризик може виступати у ролі мотиву. Це буває, зокрема, у тих випадках, коли студент без особливої потреби спеціально обирає небезпечні цілі, або небезпечні засоби їх досягнення тільки заради самого ризику і пов'язаних із ним гострих відчуттів. Ризикова поведінка, є як об'єктивно діючим ситуативним чинником, так і індивідуальною якістю суб'єкта. А вчитель технологій, як ніхто інший, стикається із ризикованими ситуаціями у своїй професійній діяльності. Аналіз схильності до ризику, як риси характеру, має важливе значення для психологічного прогнозування процесів прийняття рішень у ситуації невизначеності. У ході тестування практично у всіх студентів виявлена середня схильність до ризику (12-30 балів), тим не менше незначна частина студентів, що складає приблизно 1% – має низьку схильність (10-11 балів). Найбільша схильність до ризику є у студентів 5 курсу, найменше – студенти 1-2 курсів. Це може пояснюватися тим, що ці студенти почувають себе більш впевненими та дозволяють собі нехтувати правилами безпеки.

Відомо, що вчитель технологій повинен володіти відмінними показниками сенсорно-моторних реакцій, оскільки на кожному практичному уроці вчитель демонструє трудові правильні рухи, прийоми і операції, які повинні перейняти та засвоїти учні. Від того як точно і впевнено вчитель буде виконувати ці рухи залежить ефективність формування всіх компонентів культури праці, у тому числі найважливіший – культура безпеки.

Здійснено експериментальне випробовування сенсорно-моторних реакцій досліджуваних студентів 1-5 курсів. Аналізом отриманих результатів (табл. 3) встановлено, що студенти, молодших курсів (перший і другий курси) володіють гіршими показниками сенсорно-моторних реакцій проти студентів старших курсів. Це можна пояснити тим, що практичні заняття у майстернях дозволили підвищити якісний рівень умінь та навичок, що виражаються у покращенні здатності концентрувати увагу, акуратності, впевненості у руках, тощо, що є надзвичайно важливим для фахівців спеціальності «Технологічна освіта».

Таблиця 3 – Порівняння показників сенсорно-моторних реакцій

№	Курс	Середнє значення оцінки
1	I	3,53
2	II	3,62
3	III	3,85
4	IV	4,02
5	V	4,29

У цілому, аналіз отриманих результатів дає уявлення про поступове підвищення якості індивідуальних особливостей студентів спеціальності «Технологічна освіта», які є ключовими елементами для формування компонентів культури безпеки. Зауважимо, що відсутність різких відмінностей у показниках свідчить про сприятливу стратегію підготовки фахівців ДДПУ ім. І.Франка. Одночасно, отримані дані свідчать про те, що існує резерв у вдосконаленні системи підготовки студентів спеціальності «Технологічна освіта» у плані підвищення фахової культури.

Висновок. Встановлено, що студентам необхідно структурувати їх ріст як майбутнього фахівця, в аспекті розвинення і вдосконалення базових психофізіологічних показників, на яких вибудовуються компоненти культури безпеки. Студент на першому курсі навчання повинен вивчити свої слабкі та сильні сторони і намітити план самовдосконалення. У цьому йому повинен допомогти куратор групи. Для якісного прийняття рішень студентам необхідно запровадити спеціальний курс практичної психології з самовдосконалення, який би ґрунтувався на групових та індивідуальних тренінгах. Такі тренінги повинні дати студенту психоемоційну впевненість та стійкість до стресових життєвих ситуацій, інструментарій для ефективної взаємодії, вибудовування симетричних і безпечних зв'язків зі світом, виробити стратегії подолання. Тренінги також повинні сприяти вдосконаленню сенсорно-моторних реакцій, які необхідні для забезпечення реалізації у вчинку високого рівня фаховості. Все це сприятиме виробленню в майбутніх фахівців фундаменту для ефективного індивідуального творчого стилю у їх професійній діяльності, досягнути найвищого рівня культури безпеки – «людини безпечного типу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпека життєдіяльності (Психофізіологічні аспекти) : практичні заняття / [І. Пістун, Ю. Кіт]. – Львів : Афіша, 2000. – 239 с.
2. Большая энциклопедия психологических тестов. / [автор-сост. А. Карелин]. – М.: Издательство Эксмо, 2005. – 416 с.
3. Зоріна М. До проблеми визначення актуальності й особливості формування культури безпеки / М. Зоріна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_8/files/PD810_26.pdf
4. Ильин Е. Психология риска. / Е. Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 288 с.
5. Копець Л. Психологія особистості : навч. пос. [для вищих навч. закл.] / Л. Копець. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 2-е вид. – 458 с.
6. Котик М. Психология и безопасность / М. Котик. – Таллинн : Валгус, 1989. – 3-е изд. испр. и доп. – 448 с.
7. Кравченко Л. Психолого-педагогічна основа формування культури безпеки життєдіяльності студентів педагогічного ВНЗ / Л. Кравченко // Зб. наук. праць БДПУ (Педагогічні науки). – №19. – С. 20–24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_19/V19_20_25.pdf
8. Методи психодіагностики в системі професійного відбору. Методичний посібник / [автор-укладач : В. Синявський; укладачі : В. Скульська, М. Міропольська, Н. Ортікова; під заг. ред. В. Синявського]. – К. : ДЦЗ, 2006. – 241 с.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
10. Немкова И. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ирина Немкова. – Тамбов, 2005. – 238 с.
11. Шароватова О. До питання про формування культури безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів / О. Шароватова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 4 (215). – С. 167–171.
12. Яким Р. Формування культури безпеки життєдіяльності майбутнього вчителя технологій в аспекті професійного ризику / Р. Яким, М. Явір // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упор. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – Вип. 6. – Ч. II. – С. 190–198.

Статтю подано до редакції 01.03.2014 р.